MOŞ ANGHEL

CITITORILOR MEI DIN ROMÂNIA

Moş Anghel *nu e o traducere, ci o scriere românească: o consider egală celei franţuzeşti.*

Aci, grăiesc în limba mea.

Nu e graiul săltăreţ al directei compuneri în româneşte. Încătuşarea primei creaţii — pe care am ţinut s-o respect cît mai mult din cinste profesională şi ca să dau un exemplu de traducere acelora care mi-au schilodit pe Chira — *încătuşarea aceasta m-a strîns şi pe mine amarnic. Şi dacă uneori am slăbit-o, dacă pe ici, pe colo am dat drumul strînsorilor, sau dacă pe alocurea am făcut chiar mici completări cu înţeles în limba noastră, acestea sînt abateri îngăduite autorului, dar care nu condiţionează o bună traducere. Licenţele mele neînsemnate rămîn înăuntrul atît al cunoştinţei limbii franceze, cît şi al celei româneşti, aşa cum aceste două limbi au rămas pe de-a-ntregul în afara balamucului cuprins în traducerea* Chirei, *care nu e nici franţuzească, nici românească, ci şoltică.*

Şi să nu vie aceşti şoltici să-mi vorbească cu ifos despre „gramatica" din Moş Anghel, *decît atunci cînd vreunul dintre ei va fi intrat la stăpîn, ca mine, la vîrsta de treisprezece ani şi va fi izbutit, totuşi, după un sfert de veac de „hamalîc", să scrie franţuzeşte şi să traducă în româneşte mai bine de cum am reuşit, ori de cum n-am reuşit eu.*

Cu acest prilej ţin să mă achit de două datorii: întîia, către criticul Sanielevici, care, singurul pînă azi în critica

internațională, a afirmat cu aprigă tărie că sunt un scritor al Proletariatului.

Că sunt, *chiar de pe acum, asta nu știu cum a putut dînsul s-o vadă, dar că* voi fi *pe curînd, de așa ceva pot să încredințez atît pe d. Sanielevici, cît și lumea muncitoare, oriunde s-ar afla ea grupată politicește. Prin asta nu trebuie să se înțeleagă că voi fi un trîmbițaș al virtuților acestei lumi, ci un om care o va arăta așa cum este și își va spune gîndul fără înconjur : astfel înțeleg eu prietenia.*

A doua datorie o am către Mihail Sadoveanu. În articolul pe care mi-l consacră, d-sa afirmă — cu riscul de a supăra pe anumiți colegi ai d-sale din Academie — că autorul franțuzescului Moș Anghel *„e un fiu al acestui pămînt“. A spus-o cu vorba caldă de frate, și vorba lui mi-a mers la inimă, mi-a făcut bine.*

N-am să-l dau de rușine.

Oricare ne-or fi drumurile hărăzite de soartă, îmi voi aduce totdeauna aminte că scriitorul Mihail Sadoveanu, uitînd că e academician, a întins mîna înstrăinatului și i-a recunoscut dreptul de a lua loc lîngă mormîntul mamei lui.

PANAIT ISTRATI

I

MOŞ ANGHEL

În seara aceea de început de april, cătunul Baldovineşti, din apropierea Brăilei, sărbătorea întîia zi a Paştelui. Prin toate ogrăzile, ţăranii aprindeau glugi de stuf uscat : de peste tot răsunau focuri de puşcă — închinăciuni creştin-ortodoxe aduse de sătenii noştri pomenirii Aceluia care fu cel mai bun dintre oameni.

În căsuţa lui moş Dumitru — mezin între doi fraţi şi două surori — veniseră de la oraşul vecin mama Joiţa şi fiul ei Adrian, ca să petreacă împreună sfintele sărbători.

Mama lui Adrian era întîia născută în familie, rămăsese văduvă încă de pe cînd îşi purta pruncul în braţe, şi acum, cînd acesta împlinea optsprezece ani, tot văduvă se afla, trăind din munca braţelor sale.

Nu prea era loc de găzduit în fostul cămin părintesc, căci fratele Dumitru, deşi tînăr, era înconjurat de o numeroasă familie. Bună soră se mulţumea însă şi cu un colţ al încăperii, în vreme ce Adrian — bucuros să-şi revadă leagănul copilăriei — se ducea să se culce cu unchiul său în fînul din podul grajdului, să-i asculte poveştile ca altădată şi să-i istorisească fapte de pe la oraş.

Dealtfel, chiar şi fără musafiri, unchiul Dumitru tot prin pod, pe cîmpuri şi prin bălţi îşi petrecea nopţile de vară, ceea ce făcea pe Adrian uneori să se mire ;

— Matale te culci în pod, iar nevasta cu copiii ; ce viaţă e asta ? !

— De, băiete, sunt nevoit... Altmintrelea, cum să-ți spun : *copchiii se-mbulzesc prea repede !*

— Iaca vorbă ! Și cînd te dai jos din pod ?

— Mă duc la baltă, să tai stuf !...

— Și cînd te-ntorci de la tăiat stuf ? !...

— Mă urc în pod !...

— Atunci de unde vin „copchiii" ? !...

— Dumnezeu îi trimete.

Deși oameni săraci, se mai aflau la masa lor și alte cîteva neamuri din sat. Cina strămoșească — un borș de miel, cu miel fript, cu cozonaci și ouă roșii — fu veselă, plină de glume ; la sfîrșit, moș Dumitru ieși afară ca să dea și el foc glugii și să sloboadă focurile de pușcă tradiționale.

Toată laia de copii, ba chiar și cei mari, îl urmară. Noaptea era înstelată. Dumitru trase cu urechea la zgomotul îndepărtat al trenului care se ducea spre Galați, și zise :

— Trece „ixpresu" de nouă...

Apoi dădu foc stufului. Numaidecît, flăcări fumegînde se înălțară drept către cer, în mijlocul țipetelor asurzitoare ale copiilor, care dănțuiau împrejurul glugii ca niște drăcușori cu fețe roșii. Zarva fu și mai mare cînd Dumitru descarcă cele două țevi cu fultuială oarbă ale puștii sale de vînătoare, zicînd, cu credință creștină, după fiecare foc :

— Christos a înviat !

În clipa asta, mama Joița își luă fiul de braț, îl trase mai la o parte și-i zise pe un ton poruncitor și cam sugrumat :

— Dă fuga la părintele Ștefan, vărul nostru, și roagă-l din parte-mi să vie aici pe curînd. Apoi întinde-o pînă la moș-tu Anghel și adu-l cu tine !...

Adrian tresări ca și cum i s-ar fi cerut să ia un șarpe în mînă :

— Ce spui, mamă !... Cum să-l aduc pe moș Anghel, cînd știi bine că el e supărat pe toată lumea și nu vrea să mai vadă om în ochi ? !...

— Tocmai pentru asta trebuie să vie aici... Spune-i că-l chem *eu*, sora lui mai mare. Aleargă iute !...

Andrei se supuse, luă un băț, strigă pe Sultan, dulăul, și dispăru în noapte fără ca cineva să-l fi văzut.

În această familie de dezmoșteniți, fratele Anghel era al doilea născut. O crîncenă soartă se abătuse peste capul lui și făcuse dintr-un om voios și bun creștin un învrăjbit și un păgîn.

Copii de țărani iobagi pe pămîntul boieresc, cei doi frați și cele două surori se pomeniseră, la moartea tatălui lor, stăpîni doar pe grinzile căsuței părintești, pe arborii din grădină și pe butucii de viță. Țarina nu era a lor. Și asta-i hotărî să se răspîndească pe alte meleaguri, afară de Dumitru, mezinul, care rămase să poarte de grijă mamei văduve. Surorile plecară să trăiască cu doi greci înstăriți, care își rîdeau de căsătoria legitimă. Iar micuțul Anghel, în vîrstă de-abia de nouă ani, se duse la Brăila și intră băiat de prăvălie la un crîșmar. El avea un adînc dezgust pentru munca cu palmele pe ogorul altuia.

Timp de zece ani, „Angheluță“ stătu neclintit la același stăpîn, om de ispravă, care-l răsplăti cu mărinimie pentru slujbele aduse. Apoi, reîntors în satul lui, se îndrăgosti cu patimă de cea mai săracă fată din cătun, cu care se căsători pe loc. Fiind scurt de vedere, fu reformat de ostășie, cumpără o bucată de pămînt și deschise crîșmă pe drumul mare dintre Brăila și Galați, la ieșirea din sat.

Întreprinderea îi fu norocoasă, mai ales că vremurile de belșug care urmară războiului cu turcii îi ajutară mult. După zece ani de crîșmărit, izbuti să agonisească o avere care îi îngădui să cumpere o altă bucată de pămînt, între sat și crîșmă, sădi arbori altoiți și vie renumită, clădi acareturi mîndre, cu grajd și pătule, aduse vaci de rasă, păsări, oi, porci și toate cele trebuincioase unei gospodării de om chiabur. În curînd, „curtea lui Angheluță“ avea să fi pizmuită nu numai de către iobagii cătunului, ci și de însuși moșierul domeniului, Alexandru Vulioti, care deseori, oprindu-și brișca dinaintea cîrciumii lui moș Anghel, îi spunea acestuia cu vădită pică :

— Tu, măi Angheluţă, te iei la întrecere cu mine ! Ia te uită : vaci tărcate, cai cerchezeşti, ba pînă şi bibilici bune de nimic, pînă şi porumbei rotari, cum numai la curtea mea se văd ! Ce-i cu tine, mă ?...

— Ce să fie „boierule" : nimic nu-i de furat în tot ce vezi ! răspundea gospodarul cu semeţie.

Dar dacă norocul îi fu mare în treburi bănoase, nefericirea îl păştea în căsnicie. Nevasta lui era o femeie trîndavă, chiondorîşă, greoaie în tot ce făcea, murdară pînă la dezgust şi cu totul nevrednică a conduce o astfel de gospodărie. Nepăsarea ei mergea pînă la a lăsa toate nevoile curţii pe seama unui argat trudit, iar dînsa, lungită pe o ţoală la umbra unui nuc, dormea ceasuri întregi, cu gura căscată şi plină de muşte, în vreme ce pruncul se tăvălea în scutece scîrnave şi ţărînă, bocind în preajmă-i. Vaci nemulse, vite neadăpate zbierau de sete şi de neorînduială. Casa, ograda, vraişte ; intra, ieşea cine voia.

Anghel sîngera văzînd cum i se prăpădeşte munca. Ţintuit la cîrciumă, singur a lupta cu valurile de cărăuşi ; ziua şi noaptea în picioare, el găsea cu greu clipa de răgaz pînă să dea o fugă pînă la „curte". Adrian îşi aminti cum, într-o zi de vară, îl văzuse pe unchiul său spărgînd toate geamurile casei din cauza scîrnăviei de muscă, atît de gros depusă, că împiedica lumina de a pătrunde în odăi. Femeia dormea dusă şi nu se deşteptă tot timpul cît ţinu sfărîmatul geamurilor. Anghel trecu pe lîngă dînsa, o privi cum sforăia, îi scuipă în obraz şi plecă. Ea îşi continuă somnul.

Crezînd să facă din ea cu răul ceea ce n-a putut face cu binele, o bătu adesea. Nevrednica se tîmpi şi mai tare. Atunci, în neputinţă de a ţine piept la două întreprinderi, bietul om se văzu nevoit să vîndă toate dobitoacele, părăsi avutul în voia soartei şi nu mai dădu pe la femeia lui decît o dată pe lună. Iar ca să înlăture de sub ochii copiilor săi priveliştea unei astfel de mame, el îi ridica pe măsură ce împlineau vîrsta de cinci ani şi-i depunea la o rubedenie a sa de la Galaţi, unde se ducea de mai multe ori pe an, ca să urmărească de aproape creşterea ce li se da.

Cu chipul acesta, el rupse ultima legătură ce-l mai ținea de nevastă-sa. Căsnicia din dragoste, năzuințele omului cu stare, gospodăria care trebuia să fie cea mai înfloritoare din partea locului căzură toate în ruină : „curtea lui Angheluță“ deveni un mare grajd omenesc. În locul frumoasei crîşmărese, cu poalele-n brîu, zorind după treburi — aşa cum visase Anghel s-o vadă pe femeia sa — o umbră mototolită zăcea acum pe un colț de prispă ori se strecura cu paşi tărăgănați de-a lungul pereților stropiți cu noroi şi prin curtea pustie.

La început, neobositul soț mai speră să-şi readucă nevasta în simțiri, înşelînd-o pe față. N-o făcea din înclinare firească, ci, aşa, ca să-şi răzbune dragostea batjocorită şi poate, cine ştie, să-şi „trezească“ femeia, pe care tot o mai iubea. Dînsa ascultă spusele, văzu cu ochii şi nu făcu nici un caz. Somnul îi era mai scump. Ba nu-şi mai dădu nici osteneala de a se spăla pe obraz şi adormea mîncînd.

Dar răutatea omenească atotpizmuitoare nu fu mulțumită numai cu durerea casnică a omului înstărit : nenorocirile soțului nu-i fură îndeajuns. Şi într-o noapte, cunoscînd lipsa de pază, dădură foc orăşeneştilor acareturi.

Din odaia crîşmei, Anghel privi printre obloane flăcările care mistuiau frumoasa-i locuință cu acoperiş de tablă galvanizată şi rămase surd la strigătele celor ce-l chemau în ajutorul propriului său avut. Îşi zicea, înghițind amarul : „Numai dacă ar arde şi *ea !*“

Ea nu arse ; şi continuă să doarmă la umbra celor scăpate de la pîrjol de către vecini, pînă în ziua cînd, înjunghiată de o aprigă răceală, Creatorul — care o trimisese pe pămînt ca să arate bărbaților cîte rele se pot ascunde din-dosul unor frumuseți femeieşti — o chemă la el, ca să înspăimînte cu dînsa pe ticăloşii din Purgatoriu.

Moartea ei neaşteptată, oricum, nu lăsă rece pe nefericitul Anghel. Adrian fusese adesea martor al înduioşărilor lui la amintirea celei plecate din lume, tot aşa de muțeşte după cum trăise.

Nepoțelul iubit şi alintat venea din cînd în cînd să citească unchiului minunății de prin cărți : să-i explice

„sistemul planetar", „facerea lumii", „ce e cerul" — învățături de care bravul cîrciumar era veșnic setos.

Și de cîte ori, pe frumoase nopți cu lună, colindînd amîndoi printre ruine, n-a văzut pe Adrian pe moș Anghel scoțînd batista și ștergîndu-și lacrimile !

Pustiu înfiorător... Sub acoperișurile prăbușite : grinzi arse, lemnărie ciopîrțită, sfărîmături de mobile putrezeau claie peste grămadă în băltoacele formate de ploi prin camere. Pe alocurea, nu se mai vedeau decît bucăți de zidărie. Grajdul cel mare, rămas neatins de foc, părea că se tînguie după acele mîndre vite, care prea fuseseră pizmuite de oameni pentru ca să fi putut dăinui. Cucuta, căprișorul, dracila creșteau înalte cît un stat de om în frumoasa curte de altădată.

„Vezi, Adriene ? îi spunea bietul om, cu glasul sugrumat de durere, vezi tu țintirimul ăsta ? El se datorește pe jumătate oamenilor, iar cealaltă jumătate, soartei. Dacă aș fi moștenit acareturile astea de la părinți, aș fi îndrituit pe cojani să mi le prăpădească, deși ei nu se duc să dea foc conacelor boierești. Dar casa asta era ieșită din sudoarea frunții mele, după douăzeci de ani de trudă. Și nu era un lux, ci tocmai cît trebuie unui om să trăiască omenește, el și familia lui, iar nu ca dobitoacele. Nu mi se poate nici imputa de a fi fost avar : flămîndul găsea oricînd la mine cu ce-și potoli foamea ; și cînd veneau sfintele sărbători, gîndul meu era totdeauna la văduva fără sprijin și împovărată de copii ; la Paști, îi duceam ouă, cozonac, ciozvîrta de miel ; la Crăciun, bucata de slănină și halca de porc. Nu făceam pomană, ci numai datoria mea : Dumnezeu mă ajutase, ajutam și eu din ce aveam de prisos și fără să mă mîndresc. Nici n-aveam dreptul, căci văzusem pe alții întrecîndu-mă în bine : erau aceia care își împărțeau bucata de pîine cu flămîndul întîlnit pe drum.

Putea-va oare cineva să mă învinovățească de a fi despuiat pe mușteriii mei ca să mă îmbogățesc ? Nici atît. Dacă cîștigul mi-a fost mare, a fost din cauză că mă duceam la podgorii să aduc vinul și rachiul, cînd curgeau ca niște rîuri în ani de belșug. Pe cărăușul care intra iarna în prăvălie, cu mustața plină de chiciură, eu nu-l priveam ca pe un mușteriu, ci ca pe un frate trudit. Îi strîngeam

mîinile înmărmurite și-i făceam loc lîngă sobă. Pentru a-i adăposti vitele, am ridicat o perdea cum nu se mai afla la cinci poștii împrejur; iar pentru brațul de fîn ce li-l aruncam dinainte, nu primeam să fiu plătit. Vinurile și rachiurile mele erau dintre cele mai bune și pot să jur pe lumina ochilor că nu le-am «botezat» niciodată, așa cum se obișnuiește peste tot. Și cînd vedeam că omul și-a băut tainul și că, luat de patimă, voia să treacă măsura, să-și bea mintea și să-și uite de treburi, eu îi vărsam un pahar de la mine și-l sfătuiam să-și vază de drum. Adesea eram nevoit să i-l arăt. Astfel eram ca un fel de slujitor al lui, căci stăteam în picioare ca să-l aștept din zori și pînă în miez de noapte. Ba nu pregetam să mă scol din pat și să deschid cui bătea în ușă, chiar după închidere, uitînd că aș fi putut să mă pomenesc în fața unui răufăcător.

Dar pilda binelui nu servește la mare lucru — și dacă pămîntul nu e locuit numai de nemernici, mîna unui singur ticălos, între o sută de drepți, ajunge ca să-l prăpădească. Mîna asta mă pîndea și pe mine în întuneric, gata să mă izbească. Ea nu putea să-mi ierte belșugul. Ea nu suferea ca eu să fiu altceva decît o mînă rîioasă, asemuitoare ei, bună să ceară de pomană ori gata să lovească pe furiș. Și ea mă lovi. Îi fu ușor, nevasta dormea. O, Adrian!... Aci, mîna ticălosului întîlni în ajutor, ca să pustiască, mîna mult mai ticăloasă a Soartei — și amîndouă se uniră în îndeplinirea faptei grozave!... Făcut-am un păcat îndrăgind pe cea mai frumoasă fată din sat? Îndrăgește cineva pe cea mai urîtă? Nu știu. Ceea ce știu astăzi e că am fost orb în dragostea mea și că n-am căutat să văd dacă sub patul dragei mele era măturat, dacă dindosul urechilor ei nu era murdar și dacă picioarele îi erau spălate. Adriene, în ziua cînd ți se va aprinde pieptul de focul sfînt care l-a ars pe-al meu, adu-ți aminte de cuvintele mele; și înainte de-a te arunca cu trupul și cu sufletul în brațele putreziciunii omenești, fă ce n-am făcut eu: uită-te sub patul mîndrei tale, cată din-dosul urechilor ei și vezi-i picioarele ascunse în ghetișoare frumoase. Iar dacă cumva uiți de vorbele mele, amintește-ți de cimitirul ce-l vezi aci! Umple-ți ochii cu grozăvia

acestui prăpăd ; privește buruienile astea sălbatice care cresc ca o blestemăție aruncată pustiului omenesc ; grajdul ăsta care-și jelește vitele ; zidurile astea afumate care își strigă disperarea către cer ; grămezile de tablă ruginită și scîlciată, care străluceau pe vremuri ca o oglindă în soare, de pe un acoperiș ce se ridica mîndru de dreptul omului de-a trăi în curățenie și înlesnire, nu ca sobolul temător de lumină. Amintește-ți ! Și dacă sîngele tău pătimaș vrea să te tîrască la genunchii celei mai frumoase fete din partea locului, opune-te, cheamă în ajutorul tău aceste ruini și zi-ți așa : «Moș Anghel și-a zdrobit viața fiindcă a iubit orbește pe cea mai frumoasă fată din satul lui, fără ca mai întîi să-i fi căutat sub pat, nici dindărătul urechilor, nici la degetele picioarelor...» Și înlătură de la tine mîna soartei nemiloase !..."

După moartea femeii sale, Anghel continuă timp de cîțiva ani să lase în părăsire o locuință nestrăjuită. Își propusese să-i redea strălucirea cuvenită, doar în ziua cînd copiii vor fi în stare s-o stăpînească. Ridicîndu-i tot ce avea mai de preț și îngrămădindu-l în jurul dughenei, el începu să ducă o viață de pustnic, de un pustnic care lua obiceiul de-a gusta cam prea des din rachiul ce-l vindea mușteriilor.

Om voinic, înalt, bine făcut, mers mîndru, barbă frumoasă, creață și căruntă ca și părul, unchiu Anghel impunea tuturora. Vederea-i scurtă, care-l făcea să înainteze cu pieptul în pieptul celui ce intra pe ușă, pentru ca să-și dea seama cu cine avea de-a face, impresiona și mai mult. El era om bun, dar nu prea suferea să fie sicîit, cum nu suferă mai toți aceia care „ajung" prin puterile lor. Conștient de ale sale, Anghel le înzeci ca să-și atingă scopul, care era, spunea el, „să prefacă ruinele într-un palat", în ziua cînd copiii vor fi demni de el. Astfel, cu toate nenorocirile, trecea drept un om avut.

Dar adevărata lui avuție, fericirea și nădejdea lui, erau cei trei copii pe care îi creștea la Galați : un băiat de șaptesprezece ani și două fetițe de opt și zece ani. Flăcăul urma să-și ia bacalaureatul peste un an, apoi : „Voi vedea,

zicea el într-o zi mamei lui Adrian ; după ce va ieşi din gimnaziu, se va duce să-şi facă stagiul de un an în armată. Dacă are gustul armelor, aş vrea să fac din el un ofiţer, un braţ voinic şi priceput pentru apărarea ţării ; dacă nu, îşi va alege meseria care-i va plăcea."

Din fetele sale nu voia să facă altceva decît „bune gospodine", să le înzestreze şi să le mărite la oraş.

Omul îşi propune...

Într-o zi de iarnă viforoasă, pe cînd sta cu gîndurile sale şi privea la viscolul care mătura întinsa cîmpie singuratică, patru oameni intrară în crîşmă, patru necunoscuţi.

Aşa cum îi era obiceiul, el dădu cu pieptul înainte, ca să-i recunoască, dar inima i se strînse ca şi coarnele melcului cînd sunt atinse : mutrele nu-i plac.

„Dacă oamenii aceştia sînt cumsecade, nu mai cred inimii mele !" îşi zise, strîngînd în buzunarul cojoacei revolverul, care nu-i lipsea niciodată.

— Bună ziua Angheluţă !... făcură cei intraţi ; e cald la tine !...

— Bun venit, călători ! Ger, hai ?

Dar adăugă în gînd : „Dracu m-a luat ! Astea-s glasuri de sugrumători !..."

— Ni-e foame, Anghelache, şi-am vrea să bem... Se ştie că vinul tău topeşte gheaţa !...

— S-o fi zicînd... Eu ştiu însă că este o gheaţă pe care nici un vin nu poate s-o topească.

— Ha, ha !... Eşti şugubăţ, Angheluş !... Şi care-i gheaţa asta ?

— Ei bine, trebuie s-o cunoaşteţi : i se spune „inimă de cîine", dar e greşit, căci se nedreptăţesc bietele animale astea, care sunt nişte adevăraţi prieteni, răspunse crîşmarul, arătînd lîngă dînsul doi cîini ciobăneşti care nu-l slăbeau de-un pas.

— Ei... ai gînduri negre ! Nu-i lumea aşa de rea...

— Se poate... Dar cînd cineva e, ca mine, crîşmar la drumul mare, vede cîte alea şi doarme noaptea cu un ochi deschis.

Această făţişă încunoştiinţare făcu pe clienţii noştri să simtă cu cine aveau a face. Fură serviţi : pîine, slănină, vin.

— N-ai vrea să ne scoţi olecuţă de vin proaspăt, Anghelus ?... întrebă unul care făcea pe pisica blîndă.

Unchiul rînji în sinea lui : „Aha ! Mă poftiţi la capcană !..." Răspunse :

— Acuşi scosei un urcior de cinci oca !... Dacă cunoaşteţi la vin, o să-l simţiţi pe limbă că-i proaspăt.

Asta le încurcă socotelile. Dar ei nu erau degeaba hoţi. Ceva mai tîrziu, unul ieşi afară pentru o „treabă mică". Anghel înţelese că acesta era semnalul de atac : banditul se ducea să facă de strajă. Îngălbeni şi se ţinu gata. Un moment îi veni în gînd să scoată arma şi să strige : „Sus mîinile !". Îşi zise însă că poate să fie prada unei închipuiri înşelătoare.

Cîteva clipe în urmă, părerea sa de rău fu amarnică.

Cei trei muşterii vorbeau, în dorul lelei, de lucruri care n-aveau nici cap, nici coadă. Ei cerură chibrituri. Unchiul îşi zise : „Haiti ! Acu-i acu !..."

Dîrz la inimă şi la pas, cu mîna dreaptă pe armă în fundul buzunarului, el se apropie şi le întinse, cu stînga, cutia de chibrituri. Cel mai ţeapăn dintre tîlhari dădu s-o ia, domol, tot vorbind în lături, dar cînd fu s-o atingă, dintr-o săritură înşfăcă pumnul crîşmarului ca într-o menghină : şi dacă în aceeaşi clipă nemernicul căzu trăsnit de glontele plecat din buzunarul victimei sale, ceilalţi nu mai dădură timp lui Anghel să scoată arma : îi sfărîmară pe loc ţeasta, cu reteveiurile, în vreme ce dulăii le sfîşiau groaznic pulpele picioarelor. Amîndoi fură culcaţi la pămînt, unde zăcea şi stăpînul lor, într-un lac de sînge. După care ispravă hoţii luară în grabă banii ce se aflau în tejghea şi fugiră lăsînd în urmă-le mărturia netăgăduită a tîlhăriei lor : tovarăşul greu rănit.

Moş Anghel scăpă atunci de la o moarte sigură datorită numai neputinţei ucigaşilor de-a lua cu dînşii pe soţul doborît de glonte. Ei fuseseră aşa de rău muşcaţi de cîini, încît de-abia îşi mai pututră tîrî picioarele.

La vrun ceas după crimă, cîţiva cărăuşi trecură pe la cîrciumă, ridicară din sîngele lor pe victimă şi pe bandit, ambii încă în viaţă, şi-i transportară la Brăila, unde fură tămăduiţi amîndoi.

După cincizeci de zile de spital, unchiul ieşi slăbit, dar nu pierduse decît sîngele. Şase luni mai tîrziu avea să piardă ceva ce-i era mai scump decît viaţa: pierdu pe cele două fetiţe, înecate în Dunăre, împreună cu altă lume, pe cînd se plimbau în bărci, care, surprinse de valuri, se răsturnară.

Aici el văzu de aproape mîna neagră a soartei nemiloase.

Dar omul acesta era menit să cunoască toată grozăvia cuvîntului românesc: *Să nu dea Dumnezeu omului, atîta cît poate să ducă pe umeri!* Şi cîte nenorociri nu poate un om să ducă pe umerii lui!

Întors de la biserică, unde dăduse o liturghie spre odihna sufletelor celor două copile rămase fără mormînt, moş Anghel se zăvorî în crîşmă şi, timp de cîteva ceasuri, se plimbă cu mîinile în buzunare. Apoi deschise larg uşa, se opri în prag şi scuipă drept înainte, ca în obrazul cuiva, zicînd:

— Na! Soartă ticăloasă... Tu mă-ncovoi, dar eu mă-ndrept şi te scuip în faţă: na!

Şi scuipă încă o dată.

Îi rămăsese flăcăul, ultima flacără care să-i lumineze noaptea creierului său, răpus de durere şi de rachiu.

Soarta suflă şi în această flacără şi o stinse...

Unsprezece luni după angajarea fiului său într-un regiment de infanterie şi a doua zi după primirea unei scrisori în care tînărul îi spunea că doreşte să rămîie în armată, cel mai nenorocit dintre oameni închidea prăvălia — fericit de vestea primită, tot fericit! — şi încălecă pe Roibu ca să se ducă în tîrg să tocmească meşteri pentru reconstruirea caselor arse.

Nu făcu însă două sute de paşi, cînd un poştar călare îl opri în drum şi-i înmînă o telegramă. Inima nu-i spuse nimic. Desfăcu hîrtia liniştit, şi citi: „Fiul dumitale, Alexandru Anghel, a căzut de pe cal într-o şarjă de cavalerie şi a murit pe cînd..."

Foaia îi scăpă din mîini; un răget de tigru îi ieşi din piept; se înălţă în scări şi se rostogoli la pămînt ca un stîlp ce se prăbuşeşte.

Astfel, moş Anghel îşi bău paharul pînă la drojdie.

S-ar crede că această culme a nenorocirii ar fi trebuit să-i aducă și sfîrșitul. Da' de unde! Ceea ce putea să-i vie ca o ușurare, adică moartea nu veni; și nimeni n-a știut de ce omul ăsta nu și-a pus capăt zilelor.

Nu s-a omorît. Dar se ucidea zilnic, înghițind fără întrerupere păhăruțe din rachiul lui cel mai tare.

Procesul de descompunere al acestui om, tată duios, bun cetățean și creștin cu evlavie, e cea mai fioroasă din tragediile pe care autorul acestor rînduri le cunoaște. Aci e descris numai începutul. Sfîrșitul ei — tristețe care rupe inima — va fi povestit mai departe.

Feciorul său mort, Anghel ceru ca înmormîntarea să se facă în cătun. Ea fu urmată de toți locuitorii. Și cînd puștile traseră salvele, în momentul scoborîrii coșciugului, toată adunarea, în lacrămi, se aruncă în genunchi. Plîngeau ostașii, plîngea și ofițerul care comanda onorurile militare. Un singur om nu plîngea: tatăl.

În picioare, descoperit, cu pălăria în mînă, el sta pe marginea groapei și privea coșciugul în fund.

În clipa asta, un cojan se rupse din mulțime, se aruncă la picioarele sale, îi înlănțui genunchii și strigă:

— Anghel!... Anghel!... iartă-mă: eu am dat foc casei tale! Fă-ți dreptate!... Da' iartă-mă-ntîi!...

Anghel întoarse capul și privi îndelung la omul care se tăvălea la picioarele sale, se frigărea ca pe cărbuni aprinși și răcnea:

— Iartă-mă!... Și omoară-mă!... Aruncă-mă în temniță!...

El rosti:

— Iertat să fii...

Și plecă... Nimeni nu îndrăzni să-l urmeze.

Ajuns acasă, desprinse din pereți icoana împodobită cu busuioc a Sfintei Fecioare ținînd în brațe pe Iisus, precum și portretele regelui, reginei și al prințului moștenitor; luă un hîrleț, făcu o groapă în grădină, le așeză în fund și le acoperi cu pămînt.

Apoi se zidi în cîrciumă și se dădu cu trup și suflet rachiului.

Din ziua aceea și timp de un an nimeni un știu dacă se afla cineva înăuntru, ori de nu cumva prăvălia era

pustie. Locuitorii treceau parcă temători, se smereau în fața ferestrelor cu perdelele trase și își căutau de drum. Moș Anghel ieșea noaptea, însoțit de-un cîine, și se ducea să rătăcească printre ruinele caselor arse. Ziua, împietrit cu coatele pe masă și cu bărbia sprijinită în pumni, bea păhăruț peste păhăruț, fără să se-mbete, și printr-o crăpătură a obloanelor privea la dărîmăturile fostelor acareturi.

Cînd se împlini anul grozavului doliu, pustnicul redeschise crîșma, sau, mai curînd, tot ținînd-o închisă, dădea de băut unuia și nu dădea altuia, fără ca cineva să fi înțeles vreodată pe ce motiv se bazau atît refuzul, cît și preferințele sale. Trecătorii îi respectau ciudățenia voinței, nenorocirile lui fiind cunoscute de toate satele megieșe. Dealtfel, el nu mai aducea nici un fel de băutură nouă, căci avea hruba plină de vinuri și de rachiuri.

Adrian și mama lui fuseseră singurele făpturi omenești cărora Anghel consimțise să le vorbească de două ori în cursul anului care urmă redeschiderii. Mereu așezat la fereastră, cu sticla și paharul dinainte, cu cîinele lîngă el, cu ușa zăvorîtă, unchiul privea neîncetat printre perdele. Adrian văzu un car oprindu-se și doi oameni venind să bată în obloane. Anghel stătu nemișcat, și cărăușii plecară. Un alt car trecu ; fără să se dea jos, omul strigă din drum :

— Anghel !... Aș vrea să beau un pahar !

Fu servit.

*

În seara aceea de Paști, ducîndu-se la unchiul său, după porunca mamei, Adrian se gîndi la toate aceste nenorociri și-și zise : „Mama se înșală cînd și-nchipuie că am să reușesc să scot pe moș Anghel din vizuina lui !..."

Într-adevăr, însărcinarea nu prea era ușoară, căci nu era vorba numai de o vizită, ci de o împăcare. Cei doi frați, Anghel și Dumitru, se sfădiseră, cu opt ani în urmă, la moartea mamei lor, pe o ticăloasă chestie de moștenire. N-aveau de moștenit decît bulendre, dar Anghel, care era avut și gata oricînd să ajute pe fratele său, o ținea morțiș cu împărțitul :

— Vreau să am un leu moștenire de la mama, ca să-mi cumpăr un șirag de mătănii, pe care să le spînzur la icoană și să știu că sunt de la mama !...

Dumitru pretindea, cu drept cuvînt, să rămîie stăpîn pe ale casei, ca unul care îngrijise de bătrînă pînă la moarte. Mama lui Adrian se opunea din răsputeri la împărțire. Sora cealaltă însă, deși înlesnită, și mai ales Anghel își cereau fiecare partea. Și în focul certei, mezinul aruncă o sudalmă fratelui său. Acesta îl pălmui. Atunci Dumitru săvîrși greșeala de-a izbi cu bățul în frunte pe Anghel, însîngerîndu-l.

Lovitul ieși din casa părintească, zicînd celuilalt :

— N-am să mai intru aici, și nici tu la mine, pînă nu mi-i săruta în fața lumii talpa ciubotelor !...

De-atunci au rămas certați. Înainte ca Anghel să-și fi pierdut copiii, Dumitru se opusese cu încăpățînare la rugămințile sorei de a se duce să ceară iertare fratelui supărat ; iar după aceste morți năprasnice, nimeni nu mai îndrăznise să-i tulbure sihăstria cu un fleac.

Acum, mama lui Adrian voia cu stăruință să-și împace frații. Chemînd pe cel jignit, în loc să meargă cu toții la dînsul, ea se bizuia pe durerea lui, care trebuia să-i fi înmuiat mîndria, precum și pe precăderea pe care, ca soră mai mare, o avusese întotdeauna în ochii fraților ei, mai ales în ochii aceluia care, deși bogat, ceruse împărțirea împiedicată de dînsa, femeie sărmană.

Erau ceasurile nouă seara cînd Adrian ajunse la crîșma unchiului. La fereastra dinspre miazăzi, care dă spre sat, se vedea lumină. Tînărul se cutremură, gîndind la omul de din dosul acelor perdele trase. El se apropie de geam și lipi urechea. Nici un semn de viață, afară doar de lampa care arde. Sultan, nerăbdător, lătră. Cîinele unchiului îi răspunse, dar perdeaua nu se mișcă. Adrian știa că era zadarnic să bată, își sprijini fruntea de cercevea și zise, cu sfială :

— Unchiule ! Eu sînt !... Adrian... am să-ți spun ceva.

O clipă de așteptare, apoi perdeaua se dădu la o parte ; mîna pustnicului făcu semn băiatului să treacă la ușa

crîşmei. Moş Anghel veni cu lampa să deschidă. Adrian intră, urmat de Sultan.

De la prima aruncătură de ochi înlăuntrul slab luminat al prăvăliei, inima i se strînse şi mai tare. Tristeţe a lucrurilor părăsite de mîna minunată a omului, ce puternic e graiul tău !... Nu mai erau pahare şi sticle pe tejghea ; nici pîine pe masa mare, nici slănină spînzurată de tavan ca nişte bucăţi de scîndură groasă ; nici covrigi înşiraţi pe vergea... Pulbere, uitare, părăsire, pace ucigătoare...

În mijlocul acestui nou ţintirim, moş Anghel, cu gheba pe umeri, tot înalt, dar gîrbovit, vai, încovoiat, omul care mergea pe vremuri cu pieptul înainte şi cu capul sus, ca un leu, moş Anghel îşi privea nepotul cu aer liniştit. Adrian îi apucă cu ambele mîini mîna sa liberă şi i-o sărută, gata să plîngă. Fără să scoată o vorbă, unchiul îl duse în odaie.

Aci, aceeaşi părăsire. Pereţii, goi şi îngălbeniţi, nu mai răspîndeau plăcutul miros de văruială proaspătă. Patul, un adevărat culcuş de cerşetor, murdar şi răvăşit, părea că se răzvrăteşte el însuşi împotriva unui trup greu de nenorociri. Soba rînjea prin toate crăpăturile-i negre de fum. Tavanul cu corzile lui afumate şi pline de case de păianjen ; ai fi zis o potcovărie. Două scaune hodorogite, masa, o puşcă cu două ţevi, spînzurată în cui de cureaua ei, precum şi alte cîteva hîrburi, era tot ce se putea vedea. Pe masă : clondirul cu rachiu şi paharul, *Biblia*, un catastif cu plaivazul legat de sfoară, o pîine începută şi un cuţit.

Adrian izbucni în plîns.

Moş Anghel, aşezat pe scaun, îl trase lîngă dînsul şi-l sărută, pentru prima oară de la nenorocirea care puse vîrf celorlalte. Cu glas bărbătesc, dar dogit, lipsit de sunetu-i de altădată, el îi zise, părinteşte :

— Sunt mulţumit că te văd, Adriene... ; dar, ia spune-mi, de ce plîngi ?...

— Unchiule... e cu putinţă !... Să mănînci pîine goală... în sfînta zi de Paşte, cînd pînă şi cîinii gustă azi din cozonac !... Ce blestem !...

Adrian își sterse lacrimile si, privind pe unchiul său în față, îl văzu surîzînd cu bunătate, bunătatea neîndurată a omului ucis de suferință. Capul începea să pleșuvească, obrajii erau palizi, barba și părul albiseră cu totul ; iar hainele și cămașa : murdare și fără nasturi.

Răspunse nepotului cu un grai și mai stins :

— Dacă numai de atîta lucru plîngi, liniștește-te și spune-mi de ce-ai venit la mine ?...

— Am venit să te întreb dacă mai dușmănești pe moș Dumitru...

— Nu mai dușmănesc pe nimeni...

— Ai vrea să-i ierți greșeala ?...

— Nu mai am de iertat nimic și nimănui...

Anghel răspundea cu lipsa de însemnătate cu care ar fi zis : „Pîinea e pe masă“, ori : „Afară e întuneric“.

— Ei bine, adăugă Adrian, cam cu șovăială, mama mă trimite să te rog să vii astă-seară pînă la noi.

— Mama ta te trimite... repetă moș Anghel, clătinînd din cap. Mama ta e o sfîntă, Adriene...

Apoi, după un moment de cugetare, adăugă :

— Da' tu ce zici ?... Să viu ?

— Mă mai întrebi, unchiule ?... Eu o vreau din tot sufletul !...

— Și ceilalți o vor ?

— Bineînțeles ; toată lumea o dorește...

— Dacă e așa, iaca : o vreau și eu, ca voi toți...

Ce amarnic „o vreau și eu“ fu rostit de buzele sale care surîdeau neiertător !... Ce înfrîngere a oricărei voinți !... Adrian se înspăimîntă.

Ieșiră împreună, însoțiți de cîinii lor.

*

Părintele Ștefan, pe care Adrian îl înștiințase în treacăt, era un bătrîn de optzeci de ani. El nu mai slujea la biserica din Cazasu, se retrăsese în căscioara lui de la Baldovinești și aducea mari foloase consătenilor săi, ținîndu-le loc de judecător și de sfătuitor înțelept. Vederea i se cam slăbise ; dar picioarele nu se dădeau bătute nici cînd o lua la sănătoasa lîngă un om tînăr. Cum locuia în vecinătatea lui moș Dumitru, își luă toiagul și merse să bată la ușa acestuia.

La ivirea feței sale apostolice, încununată de barbă și plete gălbui-fumurii, toată adunarea se ridică în picioare și-i sărută dreapta, pe care o punea de cincizeci de ani sub buzele păcătoșilor.

— Hristos, a-nviat, feții mei!... zise el, cu glasu-i obișnuit de biserică.

— Adevărat a-nviat!... i se răspunse.

Mama lui Adrian, din capul mesei, îl pofti să ia loc pe scaunul ei, pe care preotul îl și ocupă fără multe mofturi, ca un drept al său; iar ea rămase în picioare, se lipi cu spatele de perete și încrucișă brațele la piept.

Cei de față, oarecum nedumeriți de această vizită neprevăzută, întoarseră cu toții privirile spre sora mai mare, cătînd o lămurire. Dînsa, slabă, dreaptă, cu obrajii întinși, își plimbă ochii, cu bunătate, pe deasupra adunării și cuvîntă:

— Te-am chemat, părinte Ștefane, cu gînd să-ți cer ajutorul matale ca să-mpăcăm astă-seară pe frații mei Dumitru și Anghel... — sper să vie și acesta numaidecît. După cum știi, iată opt ani de cînd nu-și mai dau mîna, se ocolesc și lasă să treacă cele mai sfinte sărbători fără să guste pîinea și vinul laolaltă. Ți se rupe inima. Nu vreau să trec în ochii nimănui drept o femeie fără pată. Am și eu păcatele mele, între care ăl mai mare e c-am dat naștere unui copil care n-are tată, după ce am trăit zece ani cu un om, fără să fi avut binecuvîntarea bisericească... Dar cel mai trist dintre păcate cred că e dușmănia, orice dușmănie între oameni, și cu atît mai amarnic între doi frați...

— Eu nu mai dușmănesc pe fratele Anghel... întrerupse Dumitru, posomorît.

— Sunt bucuros s-o aud, Dumitre... făcu preotul, numai atît că nu te-ai prea grăbit să ne-o spui mai curînd...

— Vezi că el a fost nedrept cu mine...

— Da; el a fost nedrept cu tine, încuviință slujitorul dreptății, dar tu ai fost nelegiuit cu dînsul: l-ai lovit și ai însîngerat pe fratele tău mai mare. Ai uitat sfînta credință a părinților noștri, care spunea că *„acela care va lovi pe fratele său mai mare îl va purta în cîrcă pe lumea ailaltă"*; ba chiar credeau că le și vedeau umbrele în luna plină.

Dumitru tăcu. Soră-sa continuă :

— E adevărat : Anghel a fost nedrept atunci. El n-a ținut seamă de faptul că Dumitru a purtat de grijă bătrînei noastre mame, în vreme ce noi am apucat fiecare încotro ne-a mînat ursita. Dar Anghel, ca om cu avere, voia să-l ajute pe frate-său mai mic să-și refacă un cămin ; și aci stă vina lui Dumitru ; el era mîndru, nu voia să datorească nimic celui înstărit. Bănuiesc chiar că-l dușmănea de pe-atunci. Astfel, cearta și bătaia mocneau în sufletul lui ca jarul sub cenușă — și s-au bătut. Acuma, sărmanul Anghel și-a răscumpărat toate păcatele : nefericirea l-a despuiat de tot ce avem mai omenesc în noi, și azi el nu se mai numără printre cei vii decît cu bietu-i trup, care de-abia se mai tîrăște. Din parte-mi, aș fi vrut mai curînd să-l văd mort, căci ce face el acum e mai rău decît moartea. El bea, dar băutura îl bea pe dînsul : i se dă ei cu sufletul.

N-am mai fost pe la dînsul de la Crăciun, și nici el nu mai dă pe la nimeni. Odată i-am spus că dacă nu se lasă de rachiu, mai de dorit ar fi să moară. El mi-a răspuns : „Am și murit..." Dar eu tot nădăjduiesc că l-om putea smulge băuturii. Mai ales sfinția sa părintele Ștefan ar avea poate o înrîurire hotărîtoare asupra lui. Dacă vine astă-seară la noi, ne-om duce să-l vedem mai des. De-asta îl rog pe fratele Dumitru să-i ceară iertare, cu umilință...

În clipa asta ușa se deschise largă și, în cadrul ei, apăru deodată moș Anghel cu Adrian dinapoia lui. El voia să se ție drept și credea că surîde. Cu veșmintele dezmățate, cu gheba mototolită pe umeri, ciubote pline de noroaie d-anțărț și căciula-n mînă, l-ai fi luat drept un bătrîn cerșetor.

El salută ca pe alte vremuri :

— Bună seara, cinstită adunare !...

Ivirea lui fără de veste în halul acesta disperat mișcă pe toată lumea. Dumitru și sora sa izbucniră în lacrimi. Cel dintîi căzu la picioarele nenorocitului frate și-i sărută cizmele. Cealaltă îi plîngea pe mîini, care miroseau a rachiu.

— Sărmane frate !... sărmane fraţior !... cum ai ajuns !...

Moş Anghel, netulburat de nimic, ridică pe fratele său şi-l îmbrăţişă, precum şi pe soră-sa. Se duse de sărută mîna preotului, o strînse pe-a celor de-o seamă cu dînsul şi-o lăsă pe-a sa să-i fie sărutată de cei tineri. Apoi se aşeză la locul ce i se făcu la celălalt capăt al mesei, în faţa părintelui Ştefan.

În tăcerea ce urmă, singure se auzeau sughiţurile înăbuşite ale fratelui şi sorei, care continuau să plîngă.

Anghel îşi şterse surîsul binevoitor, de îndată ce luă loc la masă. Privirea i se încruntă. Zise :

— De ce plîngeţi ?... Ce îndreptaţi cu lacrămile ?...

Liniştea veni, dar nimeni nu îndrăznea să vorbească. Bătrînul preot ţintea cu ochi pătrunzători pe nefericitul său văr, aproape tot atît de îmbătrînit ca şi dînsul. El îi zise, cu glas hotărît, plin de bunătate :

— Anghel, mă socot în dreptul meu să-ţi aduc aminte c-ai intrat aci, în sfînta zi de Paşti, fără să rosteşti salutul oricărui bun creştin ortodox.

Mustratul, vădit neştiutor, întrebă nedumerit, ca şi cum venea de pe alte tărîmuri :

— Ce salut, părinte ? !

Preotul îi înţelese starea de necunoştinţă şi lămuri cu răbdare :

— Ei bine, vorba noastră cuvioasă ; „Hristos a înviat !".

Anghel plecă fruntea, atinse cu degetul o fărîmitură de pîine ce se afla dinaintea lui, pe masă, apoi, căutînd drept la preot, răspunse :

— Eu nu cred că Hristos a înviat !.. Morţii nu înviază.

— Anghel !... eşti un nelegiuit ! Hristos nu-i un „mort", ci Fiul lui Dumnezeu, şi Dumnezeu el însuşi !... exclamă omul bisericii, mereu stăpîn pe sine, dar cu vocea cam tremurătoare.

— Nu ştiu nimic... făcu Anghel, nepăsător.

Zicînd aceasta, scoase dintr-un buzunar al ghebei o sticlă cu rachiu, din alt buzunar un păhărel, îl umplu pe-ndelete, în văzul tuturora, şi puse sticla la loc. Din pahar sorbi o duşculiţă, pe care o plimbă prin gură înainte de-a o înghiţi, apoi aşeză păhărelul pe masă, cu

băgare de seamă, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l vadă răsturnîndu-se.

Cei de faţă se priviră înmărmuriţi. Mama lui Adrian făcu mîna streaşină deasupra ochilor şi plînse în tăcere. Anghel, neclintit, nu înţelese nimic din groaza pricinuită, îşi preumblă ochii cu linişte pe deasupra mesenilor, ca şi cum ar fi săvîrşit fapta cea mai firească. Şi, într-adevăr, pentru el firească devenise, tot săvîrşind-o de-o sută de ori pe zi, de trei ani incoace, singur în odaia lui, în afară de putinţa oricărei mustrări.

— Sărmane Anghelache !... compătimi preotul. Te plîng... Ai încetat nu numai de a fi creştin, dar chiar şi de-a fi om !

Drept orice răspuns, Anghel îşi reluă păhărelul, îl duse domol la buze şi trase o nouă înghiţitură. Pe urmă, cu un aer plictisit, zise, ca pentru sineşi, parcă i-ar fi scăpat un geamăt uşor :

— Eu nu ştiu de ce m-aţi făcut să viu aici...

Atunci, soră-sa, care sta în dreapta lui, îşi şterse lacrimile, îi luă o mînă şi-i zise ca unui copil :

— Dragă fraţioare... Te-am chemat fiindcă dorim să te readucem în sînul nostru, să te iubim şi să te facem să ne iubeşti. Nu-ţi mai place viaţa ? !... Nu-ţi mai place nimic ? !...

— Dacă-mi place, ori dacă nu-mi place, e totuna... Şi tot nimic... Dar de ce te osteneşti cu mine, soro ?

— Cum aşa, Anghelache ? Sunt sora ta mai mare, şi nenorocirile tale sunt şi ale mele...

— Asta nu-i adevărat ! Ai suferit şi mai suferi nefericirile matale, dar nu pe ale mele.

— Ce fel vorbeşti tu, frate ?... Suferim, da, prin legăturile sîngelui nostru.

— Nu sînt nici un fel de legături : dacă-mi retez un picior, sîngele meu curge, nu al matale.

— Oricum... chinurile sufleteşti le simţim îndeobşte.

— Nimic... nimic... Să fie o vorbă în vînt ce-oi spune acuma : dacă ţi-ai pierde mîine băiatul, eu aş suferi, dar matale-ai muri !...

Soră-sa tăcu, trist încredinţată de dreptatea vorbelor lui ; iar el gustă iarăşi din rachiu.

Preotul reîmprospătă cunoscuta pildă biblică :

— Anghel, adu-ți aminte de Iov !... Nenorocirile lui au fost cel puțin tot atît de mari cît și ale tale, dar el a rămas neclintit în credința lui. Gîndește-te că noi ăștia, păcătoșii, nu putem pătrunde cugetul Domnului. Cine știe dacă suferințele tale nu sînt tot atîtea încercări pe care ți le trimite Atotputernicul, ca să facă apoi din tine unul din aleșii săi ?...

Anghel se sfredeli în scaun ; ochii săi luciră. El voi, parcă, să răspundă, dar cuvîntul i se opri în drum. Chemă pe Adrian, care sta într-un colț, și-l așeză la stînga sa, între dînsul și Dumitru, apoi zise cu ceva mai multă tărie :

— Vere Ștefane ! Minciuni urîte trebuie să mai sălășluiască și în poveștile *voastre* bisericești. (El tutuia preotul.) Mintea mea nu-i în măsură să-ți răspundă cum se cuvine, dar iată aci pe nepotul nostru, el știe mai multe decît noi...

— Unchiule, întrerupse Adrian, n-aș vrea să fiu amestecat în neînțelegerile dumneavoastră ; nu-s de vîrstă, și convingerile mele ar putea să rănească pe părintele Ștefan.

Moș Anghel îi puse o mînă pe umăr și-l încredință :

— Băiatul meu, n-ai să rănești pe nimeni. Suntem aci între noi, aproape în familie. Și, spre binele meu, ai să ne spui adevărul așa cum l-ai aflat din cărți. Nu mai trăiesc acum decît pentru adevăr. Dar de doi ani de cînd tot citesc, cum pot, în *Biblie*, nu fac decît să mă-ncurc și mai rău. Cum îți lămurești tu, Adriene, că atîta înțelepciune s-așterne în cartea asta, alături de tot felul de basme, de bunăoară, snoava asta cu Iov ?

Adrian, tulburat de căutătura ageră a preotului, răspunse :

— Lămurirea e că figurile biblice sunt în afară de adevărul istoric. *Biblia* e o carte cuvioasă, bună pentru credincioși. Ea îți cere să *crezi*, nu *să cercetezi*.

— Spune-mi, atunci, dacă ai putea tu să crezi într-un Dumnezeu care ucide năprasnic pe toți copiii unui tată, așa, de gust, ca să-l încerce ?... Ar trebui să aibe o inimă de adevărat tîlhar !...

La cuvîntul acesta, preotul se ridică, fript :

— Vă las !... zise el. Locul meu nu mai e într-o casă în care Dumnezeu e batjocorit !...

— Ăsta e tot ajutorul pe care poți tu să-l dai unui Iov ca mine ? întrebă moș Anghel. Trei copii am avut, și pe toți trei i-am pierdut. Ce nelegiuire am săvîrșit, oare, pentru ca Dumnezeul tău să mă pedepsească cu atîta cruzime ?

— Nenorocitule !... Mila cerească te alesese ca să te treacă în rîndul mucenicilor ei, care se bucură de viața veșnică !...

— Mila ta cerească ar fi făcut mai bine să mă lase să mă bucur de viața de om pe pămînt, care-mi plăcea, și să nu facă din mine un bețiv fără familie și fără Dumnezeu.

— Nimeni nu-i vrednic să judece faptele Domnului !...

Zicînd acestea, preotul blagoslovi și plecă.

— Anghel, îi zise soră-sa, după plecarea vărului lor, n-ai fost cuviincios cu părintele Ștefan ; ai uitat că e preot.

— Dimpotrivă, soro, tocmai fiindcă e preot am ținut să-i spun că nu mai cred în snoave popești. A lor e vina, dacă astăzi eu nu mai am credință în Dumnezeu. De ce s-au apucat să ne dea un arhitect atotputernic și care se amestecă întruna în viața noastră ?

Nimic nu e adevărat în povestea asta. Dar adevărul trebuie să fie undeva. Unde ? Nu știu. Ce știu e că trăim, suferim și murim prostește, fără să știm nici de ce, nici cum. Mai știu că marea noastră greșeală e că alergăm prea tare după fericire, pe cînd viața rămîne nepăsătoare dorințelor noastre ; dacă suntem fericiți, e din întîmplare ; iar dacă suntem nenorociți, e tot din întîmplare. În marea asta plină de stînci, care e viața, barca noastră e dusă în voia vînturilor și, oricît am fi de iscusiți, nu putem ocoli mare lucru. Și e zadarnic să-nvinuim pe cineva, ori să ne punem nădejdea în ceva ; ești sortit fericirii, ca și nefericirii, înainte de-a ieși din pîntecul mamei tale. Fericit e cel ce simte cît mai puțin, ori deloc. Nimicul pe care-l

cere, viaţa i-l dă. Şi nenorocit e cel ce simte şi vrea ; el n-are niciodată îndeajuns.

Adrian îşi petrecu unchiul la vizuinea lui. Anghel se opri înaintea uşii şi zise nepotului său în momentul despărţirii :

— Adriene !... Am să mor pe curînd, căci maţele îmi sunt arse de rachiu. Priveşte-mă bine şi adu-ţi aminte, ori de cîte ori vei voi să scuipi pe un beţiv, că eu, unchiul tău Anghel, om curat şi iubitor de viaţă curată, am ajuns beţiv şi am murit beţiv *din vina nimănui.*